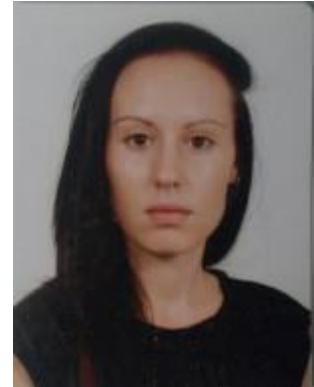


## АДРИАТИЧЕСКАТА ИМПЕРИЯ: ДАЛМАЦИЯ В ДЪРЖАВНИЧЕСКАТА ВИЗИЯ НА ВЕНЕЦИЯ ПРЕЗ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XVIII ВЕК



**Ивета Косева**

За Венеция договорът от Пожаревац през 1718 г. бележи налагането на една нова външнополитическа реалност, в която запазването на неутралитет спрямо Портата се превръща повече от всякога в основна цел. Ограничените възможности за външнополитическа инициатива поражда дебати в управленските кръгове за генералната ориентация на Серенисимата в една все по-неблагоприятна международна обстановка. Една от възможностите пред Венеция е да влезе доброволно в хабсбургската орбита, което не само би нанесло щети на авторитета ѝ, но и би я направило много зависима от Виена, в замяна на евентуално облагодетелстване от пазарите на монархията. Алтернативата е самостоятелният път и борба за засилване на позициите в традиционната сфера на интереси на Венеция – Леванта. Подобна амбиция минава през задължително запазване на инициативата в региона на Адриатика, за което се появяват известни условия с отслабването на Хабсбургите през втората половина на века. Така в динамиката на политическия живот във Венеция, в десетилетията до края на столетието, се лансират различни формули и мерки за справяне с незавидното положение, акцентиращи върху един или друг приоритет, докато фокусът не е окончателно поставен върху единственото значимо отвъдморско притежание – Далмация.

Периодът между 20-те и края на 70-те години на XVIII в. за Венеция минава под знака на безпрецедентно фокусиране върху вътрешната политика за сметка на външната, целящо консолидация на държавата и отърсване от кризата, владееща политическия живот в Серенисимата. Тези десетилетия са белязани от неспирна борба в рамките на венецианския патрициат за налагане на една или друга линия, на приоритети, на концепции за бъдещия облик на Републиката. Постепенно, въпреки вътрешните прегрупирания и динамиката в отношенията между различните слоеве в патрициата, условно разделян на материален принцип на низш, среден и висш, като основен признак на разграничаване в тази борба се налага отношението към традицията и към реформите. В сферата на външната политика, подчинена изцяло на ограничените възможности и

драматичната нужда от запазване на неутралитет както спрямо османците, така и в Италия, традиционалистите и реформаторите възприемат съответно пацифистко, пасивно и непримируемо, активно отношение спрямо основните фактори – Рим и Виена. В същото време, без значение от моментното статукво на върха на венецианското управление и курса, поддържан било у дома, било на международната сцена, до края на 70-те години на века едно обстоятелство е неизменно – несравнимо по-високия приоритет, който континенталните владения, т.нар. Тераферма, имат за централната власт, в сравнение с откъдморските владения. Едва през последната четвърт на XVIII в. вследствие преди всичко на променената конфигурация във върховете на венецианската управляваща класа, Венеция поема една оптимистична линия, която до голяма степен е и причината някои изследователи да заключат, че не само последните години на Републиката не отговарят на определението за упадък и криза, но и по същество са динамични и успешни.<sup>1</sup> Вероятно най-значимият аспект на тази линия е промененото отношение към Далмация. Според Лари Улф „природата на интересите на метрополията в Далмация предполага Венеция да предефинира имперска цел за себе си“<sup>2</sup> във времена, в които Европа е вперила поглед към Америка и достиженията на европейските колониални сили, водени от принципа „търговията за сметка на завоевание“. Венецианската политика в Далмация през последните две десетилетия от съществуването ѝ, разглеждана като опит за активизиране на имперска концепция или като пример за симбиоза между традиционния венециански модел и новите просвещенски тенденции във философията, политиката и науката, отразява в много отношения онзи модел на самоартикулация и самовъзприемане на Републиката, характерен за един отминал период от нейния дълъг живот – имперския. Идеята за възраждане на имперската слава посредством издигане ролята на Далмация се ражда спонтанно, от задочния консенсус между централната венецианска власт, водещите фигури във венецианския и далматинския обществено-културен живот и не на последно място просветената венецианска публика, обединени преди всичко от споделен пиетет към славното минало на Републиката на св. Марко. В същото време Венеция вижда в артикулирането на имперска идентичност много повече от теория и литературни хиперболи. Адриатическата империя се явява своеобразен екзистенциален тест, който се свежда до решаване на проблема с Далмация и нейното пълноценно интегриране.

От перспективата на историческата събитийност идеята за „Венецианска империя“ през XVIII век изглежда противоречива. Известно е, че след мирния договор от Пожаревац през 1718 г., който се явява „последната активна дипломатическа интервенция на Венеция в европейските дела“<sup>3</sup> Серенисимата губи и последното си голямо средиземноморско владение – Морей, и на юг от Адриатика нейните владения се ограничават до няколко йонийски острова.

<sup>1</sup> **Del Negro**, P. Introduzione, Nel: Storia di Venezia: L'ultima fase della Serenissima, vol. 8, 1998, p. 5

<sup>2</sup> **Wolff**, L. Venice and the Slavs of Dalmatia: The Drama of the Adriatic Empire in the Venetian Enlightenment. *Slavic Review*, 1997, pp. 428 – 455.

<sup>3</sup> **Hazlitt**, W.C. The Venetian republic: its rise, its growth and its fall 421-1797, London, 1900, p.301.

Тези неуспехи са придружени от вътрешна нестабилност, която тласка Републиката необратимо „надолу по хълма“<sup>4</sup> Всъщност имперският период за Венеция е сравнително ясно определен в историографията. Създаването на колониалния доминион, морската империя или „*stato da mar*“ се отнася към събитията от 1204 г.<sup>5</sup>, като през следващите десетилетия Венеция, въпреки загубата на част от придобитите територии, успява да увеличи преките си владения в Източното Средиземноморие.<sup>6</sup>

Трудностите от средата на XIV в. са окончателно преодоляни към 1380 г. с победата над най-сериозния съперник на Венеция – Генуа, което се приема и за начало на „имперската епоха“ в историята на Венеция.<sup>7</sup> Между 1380 и 1420 г. Венеция удвоява териториите и населението си, като сред най-важните завоевания, много от които остават във нейно владение до 1797 г., са Сплит, Задар, Трогир, Шибеник, Корфу, Котор, Наполи ди Романия. За разлика от предходния период на завоевания, в двата имперски века след 1380 г. Венеция успява да придобие не само морски, но и континентални територии на Апенините – т.нар. Тераферма.<sup>8</sup> В резултат на войните си с Османската империя през XVI и XVII век Венеция губи почти всички свои средиземноморски и егейски владения, а след двете Морейски войни – от 1683-1699 и от 1714-1718, венецианците не могат да задържат Пелопонес, който османците си възвръщат през 1715 г. Венецианската република обаче успява значително да увеличи териториите си на източноадриатическия материк, което довежда до утвърждаването на Далмация като най-значимата отвъдморска провинция.

На фона на тези негативни за Серенисимата обстоятелства от началото на XVIII век появата на формулировката „Адриатическа империя“<sup>9</sup> представлява особен феномен. В него Лари Улф вижда много повече от драматургичен мотив

<sup>4</sup> **Setton**, K. *Venice, Austria and the Turks in the Seventeenth century*, Philadelphia, 1991, p. 453n

<sup>5</sup> **Ракова**, С. Венеция, Османската империя и Балканите (XV – XVI в.), София, 2017, с. 69 – 71. След договора с кръстоносците и последвали споразумения или военни инициативи Венеция се сдобива с владението на територии в Тракия и континентална Гърция, с Пелопонес, Йонийските острови Закинтос, Кефалония, Лefкада и Корфу, с Крит, Модон и Корон, Наксос, Санторини, Цикладите.

<sup>6</sup> **Fusaro**, M. *Venetian empire*. In: *The Encyclopedia of Empire*, New York, 2016, pp. 2 – 3.

<sup>7</sup> При Дейвид Чеймбърс 1580 г. е крайната граница на имперския период, докато Моник О'Конъл посочва 1540. Вж. **Chambers**, D. *The Imperial Age of Venice, 1380 – 1580*, London, 1980; **O'Connell**, M. *Men of Empire: power and negotiation in Venice's maritime state*, Baltimore, 2009, p.8.

<sup>8</sup> **O'Connell**, M. *Men of Empire*, pp. 18 – 19. По отношение на тези събития в историографията е разпространено мнението, че през XV в. Венеция не толкова предизвиква, колкото следва събитията и при изграждането на империята си е подтикната от наложилите се обстоятелства и най-вече от конкуренцията на Генуа. Но така или иначе през този век е налице осезаема промяна в характера на морските владения, които придобиват политическо и икономическо значение, а принципът за „полза и чест“ се издига окончателно в девиз на венецианската експанзия. Моник О'Конъл отхвърля идеята, че създаването на Венецианската империя е „инцидентно или филантропично“ деяние, при което Републиката се води от „високи и благородни идеали – спокойствие, неутралитет и мир“. Според нея Венеция целенасочено преследва контрол над материалните и човешките ресурси в Адриатика и Егея, за да предпази венецианското корабоплаване.

<sup>9</sup> През 1758 г. най-известният венециански драматург от XVIII век Карло Голдони поставя „*La Dalmatina*“, в която „чества държавата в алтернативно имперски аспект като Адриатическа империя“. Вж. **Wolff**, L. *Venice and the Slavs: the discovery of Dalmatia in the age of Enlightenment*, Stanford, 2001, p.319.

и го обвързва с еволюцията на венецианските цели през остатъка от века, когато „Венеция преследва аналогично идеологическо начинание с Далмация като своя отвъдморска Америка“<sup>10</sup>. В особения идеологически контекст на XVIII век специфичната венецианска представа за идентичността и присъствието ѝ в региона на Адриатика, основаваща се на непоколебима вяра в собственото безсмъртие и в перфектността на институции ѝ, е онова, което е в състояние да проправи спасителен мост между минало и настояще.

През вековете на своето забележително присъствие като водещ политически фактор в Европа и Средиземноморието Венеция неизменно поражда наблюдателите с две свои особено устойчиви характеристики – консерватизъм и традиционализъм – които добиват своеобразно официализиране през XVI в. в т.нар. „Мит за Венеция“. Възникнал в антивенецианската реторика от времето на Италианските войни, „Митът“ издига онези свойства на Републиката на лагуните, които предизвикват страх и политическа ненавист във Флоренция и в цяла Италия – недостижимостта ѝ в „изкуството на управлението“, ненадминатият ѝ патриотизъм и отдаденост на държавата и най-вече недосегаемостта ѝ поради нейната очевидно „вечна природа“.<sup>11</sup> Онова, което фактически довежда до превръщането на различните битувачи вече идеологеми и концепции в „Мит за Венеция“, са събитията от началото на XVI век и войната с Лигата от Камбре, която се оказва почти фатална за Републиката.<sup>12</sup> Избавлението от почти сигурната гибел окончателно насажда убеждението за особената политическа материя и съдба на Серенисимата, а основните елементи на мита – венецианската конституция, смесеният режим на управление и венецианските институции – са сакрализирани. Упованието във вечността на Републиката и в перфектността на конституционния ѝ механизъм се отпечатват дълбоко в съзнанието и до самия ѝ край определят мисленето на всички венециански държавници и политически функционери.<sup>13</sup> Веднъж издигнати, тези идеологически стълбове очертават не само източника на уникалността, вътрешната сила и стабилността на Републиката, но и онзи ограничен идейно-политически периметър, който не би могъл да бъде прехвърлен.

В центъра на венецианския политически модел от векове стои принципът за баланс и взаимна зависимост между властовите институции. Венецианците ревниво съблюдават спазването му, но с течение на времето неизбежно настъпват някои отклонения в реализирането на държавническия модел. И когато на хоризонта се появят сериозни проблеми за Серенисимата, това кара венецианците да подложат на тотална преоценка моментното състояние на своята държава. Ако в началото на XVII в. поводът за анализи на съществуващия

<sup>10</sup> Wolff, L. Venice and the Slavs of Dalmati..., p. 430.

<sup>11</sup> Finley, R. The Myth of Venice during the Italian Wars (1494- 1530). In: The Sixteenth Century Journal, Cambridge, 1999, pp. 931 – 944.

<sup>12</sup> Gaeta, F. Alcune considerazioni sul mito di Venezia. Nel: Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance, 1961, p. 63

<sup>13</sup> Ibid., p.66

ред е кризата в отношенията с Рим и папското отлъчване<sup>14</sup>, то към началото на второто десетилетие на XVIII в. последиците от последната война с Османската империя е онзи външнополитически фактор, който катализира дебати между реформатори и традиционалисти за самите устои и бъдещето на Републиката. В крайна сметка се оказва, че вътрешните реформи са невъзможни, защото биха унищожили самия гръбнак на републиканизма.<sup>15</sup> В същото време загубата на „най-благородното и плодородно царство“ Морея бележи едно „дълбоко идеологическо прекъсване във венецианския политически дискурс и венецианската средиземноморска перспектива“.<sup>16</sup>

Първоначалните оценки след Пожаревац са, че Серенисимата е сключила много неизгоден мир, с който се лишава от перлата в короната си. Далеч по-малко се онези като Вендрамино Бианки, секретар на преговарящия от венецианска страна в Пожаревац Карло Руцини, които съзират положителни аспекти в новата ситуация и предимства на новопридобитите територии в Далмация, най-вече техния потенциал да обезпечат изхранването на новите поданици. Те, от друга страна, се очаква да бъдат лесно асимилирани, за разлика от гръцкото население в Морея, чиято враждебност към Венеция е сред основните фактори за загубата на тази провинция със статут на кралство (“*Regno di Morea*”) в полза на османците.<sup>17</sup> Не са за пренебрегване и стратегическите ползи от владееенето на Далмация – регионът е „врата“ към големия балкански и ориенталски пазар, а и потенциален плацдарм за венецианската агентура, която да може отблизо да следи основните си търговски и политически съперници в региона, затова и основната цел на венецианците в Пожаревац е да осигурят свързване на териториите си на балканския материк, придобити в последните две войни, имайки за модел византийската тема Далмация.<sup>18</sup>

В новата реалност след загубата на почти всички средиземноморски владения Венеция, с далеч по-скромни амбиции от всякога, може единствено да се съсредоточи върху ролята си на господар на Адриатика, където все още има водещи търговски позиции.<sup>19</sup> Но първите десетилетия от XVIII в. са особено трудни в това отношение за Серенисимата най-вече поради агресивността на хабсбургската политика в същата тази считана за неприкосновена акватория. Карл VI започва „програма за изолиране на Венеция на полето на икономиката“ ,

<sup>14</sup> **McNeill**, W. *Venice, the hinge of Europe, 1081 – 1797*. Chicago, 1974, p. 193. През 1606 г. папа Павел V отлъчва Венеция заради нежеланието ѝ да се включи в общата антиосманска инициатива. Папата настоява и за това Републиката да промени в полза на Католическата църква някои свои закони за църковните собственост, но постепенно спорът се разраства до въпроси за самата структура и организация на обществото и на управлението. Най-важната фигура в конфликта от венецианска страна, Паоло Сарпи, страстно защитава гражданското управление срещу домогванията на Църквата, издигайки революционни за времето идеи.

<sup>15</sup> **Viggiano**, A. *Politics and Constitution*. In: *A companion to Venetian history, 1400 – 1797*, 2013, p.78. Основната цел на крайните реформатори е да променят класовото статукво в ущърб на патрициата, което се оказва невъзможно, защото самата венецианска държавност изначално зависи от класовата диференциация и от първенстващите позиции на патрициата.

<sup>16</sup> **Paladini**, F.M. *Un caos che spraventa*, 2002, p.25.

<sup>17</sup> *Ibid.*, p. 26.

<sup>18</sup> *Ibid.*, pp. 27 - 28.

<sup>19</sup> **McNeill**, W. *Venice...*, p. 223

при което военната слабост на Републиката и вътрешните ѝ проблеми я принуждава да избере неутралитета в европейските дела като единствено възможно поведение.<sup>20</sup> Именно в тези години за водещите фигури във венецианската политика става ясно, че хоризонтът пред Серенисимата е заключен между категоричната невъзможност да се противостои на мощта на империята на Хабсбургите, които освен всичко останало са и водещият фактор в борбата с Османците, и задължението да се опази „наследството, възхвалено от цяла митологична традиция, от тринадесет века свобода“.<sup>21</sup> На венецианците не им остава друго освен да наблюдават възникващите около нея новости и в рамките на своя „динамичен консерватизъм“ да ги осмислят и адаптират в съответствие със собствената си традиция.<sup>22</sup> Доколкото Венеция би могла да има някакви външнополитически амбиции в годините след Утрехт и Пожаревац, то те са свързани със запазването на престижа на Серенисимата, което определя и Далмация като най-важната провинция, легитимираща мястото на Венеция на европейската политическа карта.<sup>23</sup>

Подновената динамика на международната арена през тридесетте години на XVIII в. допълнително влошава положението на Венеция, която се намира в икономическа и политическа криза. На дневен ред са дебатите за бъдещето на Републиката на Сан Марко, в които наред с традиционните антихабсбургски настроения се издигат идеи, плод на песимистичните нагласи сред опитните лидери като Джовани Емо и Андреа Мемо<sup>24</sup>, за плътно обвързване с Хабсбургската монархия, дори до степен на положение на официална зависимост спрямо Виена като единствена алтернатива в усложнения външнополитически контекст.<sup>25</sup> В крайна сметка връх в тези дебати, в които биват подложени на изпитание някои основни принципи на традиционната венецианска политическа мисъл<sup>26</sup>, взима умерената линия на Марко Фоскарини, историк и дипломат, която обединява непримиримостта на новата генерация лидери и консерватизма на традиционалистите в политиката. До края на 30-те години на XVIII в. събитията на континента, в Италия, а по-късно и на Балканите, разкриват уязвимостта на Дунавската монархия, което благоприятства утвърждаването именно на прохабсбургската линия на Фоскарини, самият той посланик във Виена до 1735 г., подкрепяна от много други, които са склонни да считат непосредствената хабсбургска заплаха за фактор от миналото.<sup>27</sup> На практика до края на своя живот, година след като е

<sup>20</sup> Frigo, D. Trieste, Venezia e l'equilibrio italiano nel Settecento: uomini, territori, traffici. Nel: Quaderni storici del Dipartimento di Scienze Politiche dell'Università degli Studi di Trieste, 2006, p.22.

<sup>21</sup> Del Negro, P. Introduzione, p.13.

<sup>22</sup> Ibid., 6.

<sup>23</sup> Paladini, M.F. Un caos..., p. 30.

<sup>24</sup> Андреа Мемо е едноименният чичо, със също много солидна кариера в служба на Серенисимата, на бъдещия знаменит венециански политик и държавник от последните десетилетия преди падането на Републиката.

<sup>25</sup> Ibid., p.24

<sup>26</sup> Del Negro, P. Introduzione, p. 28. Сципион Мафей например предлага реорганизиране на Републиката по образец на модерните териториални държави, при което Венеция да се превърне в столицата спрямо Тераферма, а Далмация и Йония да са със статут на колонии.

<sup>27</sup> Ibid., 23

постигнал и най-високата възможна позиция – тази на дож през 1762 г., Фоскарини диктува венецианската политика и трайно налага един курс на умерени реформи, в „хомеопатични дози“, които по-скоро целят рационализиране на съществуващия модел и съсредоточаване в доказаните важни периметри – търговията, обществените икономически отношения, комуникацията с континенталните владения и най-вече консолидация на аристократичното ядро.<sup>28</sup> И въпреки заявеното намерение през втората половина на тридесетте години на века за възобновяване на морската стратегия и най-вече легендарната реч на самия Фоскарини пред съвета на министрите през 1747 г., която води до изпращане на държавните инквизитори в Далмация и по същество насочва трайно вниманието на Серенисимата към тази провинция, в последна сметка в целия период на своята доминация в политиката Фоскарини не променя генералната линия, пренебрегваща отвъдморските владения за сметка на Тераферма.

И все пак в края на 40-те години на XVIII в. се наблюдава известно засилване на интереса към положението в Далмация, което е следствие преди всичко от генералното съсредоточаване в политическите дебати от периода върху традиционните венециански институции. Далмация става обект на внимание поради нарушеното равновесие между различните властови компоненти, предизвикано от прекомерното овластяване на фигурата на генерал-проведитора.<sup>29</sup> Но въпреки констатираната нужда от промяна на подхода в Далмация, венецианската политика и през следващите години остава съсредоточена предимно върху вътрешните проблеми на града-държава, свързани в този период най-вече с отношенията с Римската курия. В същото време поколенческата смяна от средата на 50-те години на века, която издига една нова реформаторски настроена група функционери, прави възможно установяването през следващото десетилетие на условия за един „просветен период“, докато събитията от 1768-1774 г. отново извеждат на преден план въпроса за юрисдикцията над териториите и населението на *Stato da mar* и най-вече за контрола над православните поданици.<sup>30</sup>

В двата века на имперско съществуване Венеция успява да изгради един успешен модел на полуколониална власт в своите разнородни отвъдморски владения. Това тя прави чрез безпрекословно и повсеместно налагане на венецианската институционална култура, отличаваща се с широки административни функции на местните елити, с постоянен диалог между централна и местна власт и с ключовата роля на локалните представители на официалната власт за осъществяването на връзката между метрополията и доминионите.<sup>31</sup> Този модел се запазва в управлението на отвъдморските територии и в годините след края на същинския имперски период. Когато в началото на XVIII век тези територии са редуцирани с между една трета и една

<sup>28</sup> *Ibid.*, 37

<sup>29</sup> **Paladini**, F.M. *Un caos...*, p. 47

<sup>30</sup> **Del Negro**, P. *Introduzione*, pp. 58 - 62

<sup>31</sup> **O'Connell**, M. *Men of Empire*, pp. 9 - 12

четвърт, намалява и относителният им демографски дял, но в същото време се увеличава тежестта и значението на Далмация и нейното славянско православно население.<sup>32</sup> Там, във вътрешността на Далмация, заварената традиция е тази на османците, което налага пълна подмяна на съществуващия модел – обстоятелство, което дава шанс на късните венециански държавни функционери в пълна степен да приложат идейните и практическите достиженията на венецианската държавническа традиция.<sup>33</sup> В същото време много по-различният модел на обществени отношения, който съществува в новопридобитите територии далеч от традиционните градски центрове по адриатическото крайбрежие, прави невъзможно въвеждането там на стандартното за венецианците ясно разграничаване между „латини“ и „гърци“. Въпреки, че различията по икономически, религиозен и езиков принцип, характерни за островните територии, са валидни и тук, в Далмация като основна линия на разграничаване се налага културната принадлежност към латинската или славянската традиция.<sup>34</sup> С тези и с други свои специфики новопридобитите територии представляват, от една страна, предизвикателство пред венецианската власт да направи провинцията „ползна“ в икономическо отношение – да подчини нейните ресурси на нуждите на метрополията, а от друга – възможност да приложи като на „бяла дъска“ възможно най-автентичния венециански модел с неговите основни принципи и механизми.

В самата Венеция усилените вътрешнополитически дебати през десетилетията след Пожаревац не довеждат до качествена промяна във венецианския управленски модел и консерватизмът продължава да доминира обществения и политическия живот. Сред основните фактори за това е, от една страна, генералното отхвърляне в управленските патрициански кръгове на новите философски и научни идеи, а от друга, запазването на силното влияние на контрареформаторския католицизъм.<sup>35</sup> През втората половина на века някои венецианци откликват на идеите на френските просвещенци, но това явление остава силно ограничено поради липсата на реална предразположеност към подобни чужди внушения и поради силната опозиция от страна на традиционни институции като Университета в Падуа и венецианските магистратури, които виждат в просвещенските идеи опасност за обществото и религията.<sup>36</sup> Вместо към новото, Венецианската държава категорично избира обръщане назад, към корените, и залага на изучаване на гражданската история, на произхода на гражданското право и специфични институции.<sup>37</sup> Не така стоят нещата във венецианските владения в Тераферма и Далмация, където просвещенските принципи и идеи намират почва предимно сред представителите на колективните органи на местната власт и на академиите, които са „отворени“ за

<sup>32</sup> **Arbel**, V. Venice's Maritime Empire in the Early Modern Period. In: A companion to Venetian history, 1400 – 1797, 2013, p. 144.

<sup>33</sup> *Ibid*, p.159.

<sup>34</sup> **O'Connell**, M. Men of Empire, p. 10.

<sup>35</sup> **McNeill**, W. Venice..., p. 219.

<sup>36</sup> **McNeill**, W. Venice..., p 229.

<sup>37</sup> **Viggiano**, A. Politics..., p. 82.



буржоазията и през XVIII в. са във все по-голямо противоречие с патрициата, представляващ централната власт.<sup>38</sup> И все пак, венецианците не остават напълно изолирани от определящите епохата тенденции, процеси, идеи и практики. В Риалто в средата на века се оказват изкушени от “политическия престиж и икономическите стимули”<sup>39</sup> на имперския модел в Америка, както и от идеологическите и практическите предимства на някои от просвещенските концепции, стигайки до заключението, че „природата на интересите на метрополията в Далмация предполага Венеция да дефинира отново имперска цел за себе си през XVIII век“.<sup>40</sup>

През XVIII век европейските империи с колонии в Америка, принудени да определят нови принципи в отношенията с отвъдокеанските си владения, изоставят универсализма на римската традиция и възприемат много по-демократичен и либерален модел, вдъхновен от практиката на античните гръцки полиси.<sup>41</sup> Завоеванието и християнизиранието са заменени от търговия и Просвещение, а телесната и духовна тирания - от просветени наставления - в новата имперска формула, която трябва окончателно да наложи рационализма като основен принцип за сметка на имперския провиденциализъм.<sup>42</sup> За венецианците от втората половина на века не е трудно да съзрат криещата се зад тази нова реторика стара и твърде позната тям цел – икономическите дивиденди - и в крайна сметка да припознаят в тези принципи онзи идеологически лост, чрез който да постигнат своята идентична цел, макар и не отвъд океана, на чужд континент, а на другия адриатически бряг. Там също има народ, който „изглежда чака единствено да бъде цивилизован“ и приобщен към европейската общност, та макар и географски да е част от нея. Според предефинираната в просвещенски дух идея за Адриатическа империя, венецианската власт над славяните в Далмация е „въпрос на хуманност и освобождение, както и триумф на цивилизацията над варварството“.<sup>43</sup> Именно в отношенията на властта с т. нар. морлаци, православните славяни в новите и най-новите владения, венецианската администрация и литература виждат проявата на онази неизменна зависимост, валидна и за ранните години на Републиката - тази между империя и варварство.<sup>44</sup> Към средата на 60-те години на XVIII век изглежда, че венецианската администрация е възприела напълно предизвикателството, отправено с издигната от Голдони имперска заявка почти десетилетие по-рано – от Далмация вече се очаква „да даде забележителен прираст на търговията и да донесе значителна полза за държавата“.<sup>45</sup> За проведиторите на провинцията от 40-те до 90-те години на века успехът в това

<sup>38</sup> **Knappton**, M. The Terraferma State. In: A companion to Venetian history, 1400 – 1797, 2013, p.118

<sup>39</sup> **Wolff**, L. Venice..., p. 319

<sup>40</sup> **Wolff**, L. Venice and the slavs of Dalmatia..., p. 430

<sup>41</sup> **Pagden**, A. Lords of all the World: Ideologies of Empire in Spain, Britain and France c.1500-c.1800 , 1998, p. 9.

<sup>42</sup> *Ibid.*, 10

<sup>43</sup> **Wolff**, L. Venice and the slavs of Dalmatia.... p. 428.

<sup>44</sup> *Ibid.*, 429.

<sup>45</sup> **Wolff**, L. Venice..., p. 320.

начинание е свързан с „дисциплинирането“ на морлаците – на техните варварски нрави, обичаи и практики.<sup>46</sup>

Идеологическата програма на властта за облагородяване и уеднаквяване на новите територии търпи еволюция, съвпадаща с края на руско-османската война от 1768-1774, когато венецианците започват активно да привездат в практиката си и някои от най-актуалните философски и научни концепции.<sup>47</sup> 1774 г. се явява повратна в дискурса за Далмация и по още една причина - публикуването на „Viaggio in Dalmazia“ на Алберто Фортис, с което въпросът за морлаците излиза от сферата на административното и става достояние на обществения интерес. В опознаването на морлаците Фортис е един от първите, които използват инструментариума на оформящата се в този момент нова наука – антропологията.<sup>48</sup> Емпиричният подход го води към заключението, че материалната нищета, в която живее споменатото население, е основният фактор за суровия и некултуриран нрав на морлаците.<sup>49</sup> Именно неговите наблюдения и впечатления, издържани в духа на най-прогресивните просветенски концепции, се оказват решаващи за новото отношение на властта и обществеността във Венеция към морлаците – те стават обект на „цивилизоване“, за сметка на „дисциплиниране“.<sup>50</sup>

Не е случайно, че именно в края на 70-те години на XVIII в. се наблюдава и промяна в подхода на Венеция спрямо нейните отвъдморски владения. Тя е в рамките на генералното прегрупиране на силите в управленските кръгове, свързан с края на доминацията на Андреа Трон в политическия живот на Серенисимата след ерата на Фоскарини, чиято линия всъщност Трон продължава. В много отношения този период от десетилетие и половина се оказва ползотворен, насочен към консолидиране на Републиката, към „съхраняването, обогатяването и спокойствието на поданиците“. Но във външнополитическо отношение Трон остава на пасивни позиции. В годините на османо-руската война от 1768-1774 г., когато за Венеция „изострянето на напрежението в Леванта показва, наред с други неща, границите на контрола на Серенисима над славянския, както и над гръцкия православен свят, който от векове беше в политическата ѝ орбита“, инертността на Трон е в ярък контраст с трескавите инициативи на някои представители на патрициата като Паоло Рениер.<sup>51</sup> Дълбоко ангажиран с външната политика, виден дипломат със забележителна служба първо във виенския, а по-късно и в османския двор, Рениер е символ на новите настроения в онази част от патрициата – т.нар. „иноватори“ – която настоява и за завръщане към парламентарните принципи в

<sup>46</sup> Ibid., p. 322.

<sup>47</sup> Ibid., p. 234. Така например, след края на войната във Венеция се налага политическият принцип на физиократията, вече триумфиращ във Франция. Той намира много сериозно приложение именно в Далмация, където основен проблем е аграрният.

<sup>48</sup> Ibid., p. 158.

<sup>49</sup> Ibid., p. 230.

<sup>50</sup> Ibid., p. 323.

<sup>51</sup> **Del Negro**, P. Introduzione, pp. 61-63.

управлението, засегнати от авторитарното управление на Трон<sup>52</sup>. Но сред най-значимите промени, настъпили в хода на трансформацията в политическия спектър, е изместването на венецианския фокус от континенталните владения върху морето.<sup>53</sup>

Към началото на 90-те години на XVIII век „цивилизоването“ на морлаците е най-важната задача пред венецианската власт, а според Андреа Мемо е и залогът за това „обещанията и целите на империята“ да не останат празни.<sup>54</sup> С името на Андреа Мемо, „най-важната политическа фигура на Венецианското просвещение“, се свързва и последният опит за аграрни и икономически реформи в Далмация.<sup>55</sup> На този фон през последното десетилетие от своето съществуване Венеция разгръща имперска кампания за справяне веднъж завинаги с проблемите в най-важната си отвъдморска провинция. Тези мерки представляват и един от най-добрите примери за сътрудничество между венецианската държава и Далмация, представена от нейните най-изтъкнати личности. Финансираните от Сената три Далматински академии в Сплит, Задар и Трогир дават поле за изява на местните учени и просветни дейци в сферата на агрономството - личности като Джовани Молер, създател на Икономическото общество в Сплит, Джовани (Иван) Лука от Трогир, Джандоменико Стратико, братята Баямонти обединяват усилията си с тези на венецианската управа в опит да постигнат икономически напредък за Далмация.<sup>56</sup> В този епизод на реципрочно зачитане на приноса на власт и интелектуалци в една обща кауза Лари Улф вижда всъщност отчаяно упование – на далматинците в техните венециански патрони за „цивилизоване“ на провинцията, а на Венеция – в справянето с кризите и предизвикателствата на имперското управление в Далмация като единствено условие за спасение на Републиката.<sup>57</sup>

Припокриването на възгледите на властта с тези на далматинското общество е решителният фактор за появата на имперска концепция. Логиката на републиканските интереси определя решаващи от идеологическа гледна точка да са принципите за лоялност и за полезност. От перспективата на Венеция лоялността се изразява в самопожертвователността на далматинците в името на Синьорията, а полезността е икономически обусловена – всички блага на

<sup>52</sup> Ibid. Трон иска да засили позициите на Съвета на савиите и успява да наложи една извънредна процедура – т.нар. „конференции“, които се свикват бързо и лесно от савиите и решават важни въпроси далеч от Сената. Именно този прийом първоначално силно издига репутацията на Трон, но впоследствие е повод за обвинения в самовластие.

<sup>53</sup> Ibid., p. 70.

<sup>54</sup> Wolff, L. Venice..., p. 322.

<sup>55</sup> Ibid., pp. 289 – 292. Личността на Андреа Мемо свидетелства за особеното съжителство между традиция и Просвещение във Венеция, подчертаващо истинския и неизменчив прагматизъм на венецианците. Мемо има богата кариера в служба на Венеция като проведитор на Падуа, на Сан Марко, посланик в Константинопол и Ватикана, а през 1789 за малко не е избран за дож. Възпитан във францискански дух, той отдава основно значение на Църквата в борбата с изостаналостта на провинцията, като в същото време изисква свещениците от двете деноминации в Далмация да въведат в службата си общ селскостопански катехизис за паствата си.

<sup>56</sup> Ibid., p. 296.

<sup>57</sup> Ibid., p., 301.

провинцията трябва да се предават в полза на метрополията.<sup>58</sup> Морлаците и далматинците имат различна функция в легитимирането на венецианските имперски стремежи – първите със своята изостаналост преди всичко оправдават цивилизаторската мисия на венецианците, докато вторите са гарант на принципа за лоялност.<sup>59</sup> Това разграничаване постепенно, не и без помощта на литературните внушения от периода<sup>60</sup>, прераства в дефиниране на „нации“ в рамките на венецианска Далмация – една „морлашка“ и една „далматинска“.<sup>61</sup>

В процеса на теоретичното определяне на същността и принадлежността на населението на Далмация, опитите на местни интелектуалци и чужди наблюдатели довеждат до появата на разнообразни формулировки за православните във вътрешността – т.нар. морлаци, по същество до въвеждането на „наслагващи се етикети“ като „славянски хървати“ и „гръцки (православни) сърби“.<sup>62</sup> В последна сметка в унисон с най-модерните тенденции от епохата се налага обобщаващото „славянска нация“, което се оказва и една от най-значимите последици от задочния просвещенски диспут между култура, власт и общество. Парадоксално, приемането на тази концепция от имперската администрация на практика означава признаването на нейна територия на феномен с подривен за самата венецианска власт потенциал. Това най-добре се вижда по време на поредната руско-османска война от 1787-1892 г., когато става ясно, че лоялността към Лъва на св. Марко е несъвместима с принадлежността към славянската православна общност. Именно възторжено издиганата и акламирана в литературата и обществения живот славянската същност на морлашкото далматинско население се превръща и в главният фактор за неуспеха на властта в усилията ѝ да спечели и приобщи същото това население –

<sup>58</sup> Ibid., pp. 320 - 323.

<sup>59</sup> **Wolff**, L. Venice and the Slavs of Dalmatia..., p. 443. В „La Dalmatina“ на Голдони принципът за лоялност е вграден в образа на главният герой – „илириец“, далматинец, който е капитан на венециански кораб и „носи Лъва в гърдите си“ – „поетична“ лоялност, която има много общо с модерния патриотизъм. Флотът, който е всъщност най-важният фактор за защита на отвъдморските територии, се състои предимно от кораби и екипаж на самите колонии, най-вече далматински и гръцки. Самата служба на бойните галери е една от най-нежеланите, поради което тежестта често пада върху бедното селско население, което не е в състояние да „откупи“ задължението си. – Вж. **Arbel**, V. Venice's Maritime Empire..., p.212. От морлаците също се очаква лоялност, но тя далеч не е толкова възвишена – те трябва да останат в пределите на Републиката и да бранят нейната граница по суша. Постепенно, с установяването на трайно мирни отношения с Османците, тази им функция минава на заден за сметка на значението им като обект на цивилизоване.

<sup>60</sup> През последните две десетилетия на XVIII век в средите на изкуството и културата във Венеция съществува истинска „морлакомания“, провокирана най-напред от Фортис и „Пътуване до Далмация“. Но истинската мания се разгаря след публикуването на романа на Джейн Уин – „Les Morlaques“ през 1788 г. В него морлаците са представени като осъзнаващи себе си славяни, с дълбоко чувство за принадлежност към този „народ“, простиращ се от Адриатика до Черно море, което се обуславя от общ език и вяра (православната). Сюжетът се развива по време на войната от 1768-74 и образът на Екатерина II е централен – издигнат в „олтар“ за морлаците, които обаче са лоялни към своя суверен Венеция, защото пристрастията към Русия са „на едно друго ниво“. В основата на разбирането на Уин и Фортис за морлаците стои преди всичко схващането на Русо за природата на простата селска душа, която е органически свързана с природата и в този смисъл морлаците се явяват положителен коректив по отношение на някои от ценностите на Просвещението, а от там и на Венеция. – Вж. **Wolff**, L. Venice ..., pp. 212 – 216.

<sup>61</sup> Ibid., p. 330

<sup>62</sup> Ibid., p. 331 .

то постепенно бива тласнато, по силата на актуалните политически и идеологически обстоятелства, в орбитата на Русия. Триумфът на Екатерина II на Балканите в последната четвърт на века само задълбочава проблемите на Серенисимата с нейните православни славянски поданици и подчертава нейното политическо безсилие, допринасяйки за безславния залез на хилядолетната Република.

## ЛИТЕРАТУРА

### Статии

**Arbel**, B. . Venice's Maritime Empire in the Early Modern Period. In: (Eric Dursteler, ed.). A Companion to Venetian History, 1400-1797, Leiden, 2013, pp. 125 – 253.

**Del Negro**, P. Introduzione. Nel: Storia di Venezia: L'ultima fase della Serenissima, vol. 8, 1998, pp. 5 – 87.

**Gaeta**, F. Alcune considerazioni sul mito di Venezia. *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance*, 23(1), 1961, pp. 58 - 75 Published by: Librairie Droz Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/20674246>, Accessed: 15-10-2019 10:44 UTC

**Finley**, R. The Myth of Venice during the Italian Wars (1494- 1530). *The Sixteenth Century Journal*, 30 (4), 1999, pp. 931 – 944. Published by: Cambridge University Press Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/2500924>, Accessed: 01-10-2019 10:49 UTC

**Wolff**, L. Venice and the Slavs of Dalmatia: The Drama of the Adriatic Empire in the Venetian Enlightenment . *Slavic Review*, 56(3), 1997, pp. 428 – 455. Published by: Cambridge University Press Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/2500924>, Accessed: 01-10-2019 10:49 UTC

**Frigo**, D. Trieste, Venezia e l'equilibrio italiano nel Settecento: uomini, territori, traffici. *Quaderni storici del Dipartimento di Scienze Politiche dell'Università degli Studi di Trieste*, (03), 2006, pp. 11 – 33.

<https://www.openstarts.units.it/bitstream/10077/2781/1/02frigo.pdf>

**Fusaro**, M. Venetian empire. In: (John M. Mackenzie ed). The Encyclopedia of Empire, 2016, pp. 1 – 11.

**Viggiano**, A. Politics and Constitution. In: (Eric Dursteler, ed.). A Companion to Venetian History, 1400-1797, Leiden, 2013, pp. 47 – 84.

**Knappton**, M. The Terraferma State. In: (Eric Dursteler, ed.). A Companion to Venetian History, 1400-1797, Leiden, 2013, pp. 85 – 124.

### Монографични изследвания

**Ракова, С.** Венеция, Османската империя и Балканите (XV – XVI в.), София, 2017.

**McNeill, W.** Venice, the hinge of Europe ,1081 – 1797. Chicago, 1974.

**O’Connell, M.** Men of Empire: power and negotiation in Venice’s maritime state., Baltimore, 2009.

**Pagden, M.** Lords of all the World: Ideologies of Empire in Spain, Britain and France c.1500-c.1800., Yale University Press, New Haven & London, 1998.

**Wolff, L.** Venice and the Slavs: the discovery of Dalmatia in the age of Enlightenment., Stanford, 2001.

## **THE ADRIATIC EMPIRE: DALMATIA IN THE STATE VISION OF VENICE IN THE SECOND HALF OF THE EIGHTEENTH CENTURY**

**Iveta Koseva**

Venice in the years of decline after the Candian War "became archaic and lost influence" and was conquered by the conservatism that dominated public and political life in the Republic until its end. Among the main reasons for this attitude is the general rejection of new philosophical and scientific ideas and the preservation of the strong influence of counter-reform Catholicism. The conservative forces are aware of the need for a renewal, but they do not see it as adopting modern enlightenment ideas that would replace the traditional foundation upon which the Serenissima's sacred millennial heritage is built. Raising her role and influence in the Eastern Mediterranean would mean restoring her imperial status.

The Morean War was the key factor in the final redefinition of state ideology after 1718. The infamous loss of the Morea leads the Serenissima, along with the realization of the dependence on the papal funds and on the Habsburg arms, to one general conclusion: overseas territories can hardly be protected without the help of the local population. In the new reality, after the loss of almost all Mediterranean possessions, Venice, with far more modest ambitions than ever, can only focus on its role as master of the Adriatic, where it still holds leading trading positions. But this concept emerges not before the Venetian ruling class went through a long process of internal political consolidation and a serious recapitulation of the overall state of the republic.